

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica 15(2020)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.15.15

Beata Sufa

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Kraków, Polska

Anna Winiarczyk-Rażniak

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Kraków, Polska

Wycieczka jako metoda nauczania i wychowania uczniów w edukacji wczesnoszkolnej

Streszczenie

Wycieczka jest jedną z najpopularniejszych form kontaktu z otaczającym człowieka środowiskiem. Jest to ważna metoda, stosowana w dydaktyce szkolnej, w której wykorzystywana jest jedna z ważniejszych funkcji turystyki: funkcja poznawcza. Celem opracowania było dokonanie przeglądu definicji dotyczących wycieczek szkolnych, określenie ich celów, funkcji i korzyści, jakie przynoszą w szkolnej edukacji. Dokonany przegląd wskazuje na złożoność problematyki i wieloaspektowość omawianej metody. Ponadto zadaniem, jakie sobie postawiono, przeprowadzając badania, było określenie, jakie jest znaczenie wycieczki jako skutecznej metody nauczania i wychowania uczniów w młodszym w wieku szkolnym. Za pomocą metody sondażu diagnostycznego zgromadzono materiał badawczy obejmujący opinie nauczycieli i uczniów na temat znaczenia i korzyści płynących z wycieczki szkolnej. Na podstawie wyników badań można zauważyć, że wycieczka jest powszechnie stosowaną metodą nauczania i wychowania w edukacji wczesnoszkolnej, organizowaną średnio kilka razy w roku szkolnym. Spełnia wiele ważnych funkcji oraz przynosi korzyści zarówno dla uczniów jak i nauczycieli, stanowiąc ciekawy element pracy pedagogicznej. Biorąc po uwagę wnioski z badań własnych, można uznać wycieczkę za efektywną metodę nauczania i wychowania. Łącząc w sobie elementy nauki, rozrywki i przygody wycieczka jest lubianą przez uczniów i atrakcyjną metodą nauczania i wychowania, docenianą przez doświadczonych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej.

A trip as a method of teaching and raising pupils in early school education

Abstract

The trip is one of the most popular forms of contact with the surrounding environment. This is an important method used in school teaching, which uses one of the most important functions of tourism: the cognitive function. The aim of the study was to review the definitions of school trips, determine their goals, functions and benefits in school education. The review indicates the complexity of the issues and the multi-facetedness of the discussed method. In addition, the task set out when conducting the research was to determine the importance of trips as an effective method of teaching and raising pupils at younger school age. Using the diagnostic survey method, research material was collected that included teacher and student

feedback on the importance and benefits of a school trip. Based on the results of the research, it can be seen that the trip is a widely used method of teaching and upbringing in early school education, organized on average several times a school year. It fulfills many important functions and brings benefits for both students and teachers, constituting an interesting element of pedagogical work. Taking into account the conclusions of own research, a trip can be considered an effective method of teaching and upbringing. Combining elements of learning, entertainment and adventure, the trip is liked by students and an attractive method of teaching and upbringing, appreciated by experienced teachers of early school education.

Słowa kluczowe: edukacja wczesnoszkolna; metoda sondażu diagnostycznego; turystyka poznawcza; wycieczka

Key words: early school education; cognitive tourism; diagnostic survey method; trip

Otrzymano: 06.03.2020

Received: 06.03.2020

Zaakceptowano: 25.05.2020

Accepted: 25.05.2020

Sugerowana cytacja / Suggested citation:

Sufa, B., Winiarczyk-Rażniak A. (2020). Wycieczka jako metoda nauczania i wychowania uczniów w edukacji wczesnoszkolnej. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 15, 223–241, doi: 10.24917/20845456.15.15

Wprowadzenie

Jedną z najpopularniejszych form kontaktu ze środowiskiem jest wycieczka. Metoda ta m.in. dostarcza przeżyć, umożliwia nabywanie doświadczeń i wiedzy w sposób bezpośredni i wielostronny, pobudza do samokształcenia, zwiększa wrażliwość estetyczną. Funkcja edukacyjna (poznawcza, kształceniowa) jest również istotną rolą turystyki, zarówno w odniesieniu do dorosłych, jak i dzieci oraz młodzieży. Dzięki turystyce poznawczej uczniowie mają możliwość zdobycia orientacji w otaczającym ich świecie (Przełowski, 1986), nabywając poprzez doświadczenie wiedzę z zakresu środowiska przyrodniczego, społecznego oraz kulturowego, a także możliwość rozwijania swoich zainteresowań oraz umiejętności prowadzenia obserwacji (Gaworecki, 2003; Mika, 2007). Podczas wyjazdów organizowanych w formie wycieczek szkolnych ich uczestnicy zaspokajają zarówno swoje potrzeby poznawcze, jak również związane z ciekawością świata i otoczenia społecznego. Turystyka pełni ponadto funkcję wychowawczą, szczególnie istotną w przypadku osób najmłodszych, ucząc zaradności i wytrwałości w różnych sytuacjach, pomagając w kształtowaniu postaw i osobowości oraz ogólnej kultury, a także ułatwiając socjalizację (Kwilecki, 2013). Turystyka edukacyjna odbywać się może zarówno w sposób indywidualny, poprzez podróż, będącą niezależnym przedsięwzięciem albo poprzez podróż, która ma na celu wspieranie procesu edukacji osób biorących udział w przedsięwzięciu (von Rohrscheidt, 2016).

Celem opracowania jest przegląd definicji dotyczących wycieczek szkolnych, a także celów i korzyści, jakie one przynoszą w edukacji szkolnej. Ponadto zadaniem, jakie sobie postawiono, przeprowadzając badania, było określenie, jakie jest znaczenie wycieczki jako metody nauczania i wychowania uczniów w młodszym wieku szkolnym. Metodą wykorzystaną w badaniach był sondaż diagnostyczny, za pomocą

którego zgromadzono materiał badawczy obejmujący opinie nauczycieli i uczniów edukacji wczesnoszkolnej dotyczące znaczenia i korzyści płynących z wycieczki szkolnej.

Definicyjne ujęcie wycieczki

Termin wycieczka, niejednorodny i niejednoznaczny, jest definiowany przez badaczy i ekspertów w różny sposób. Często wynika to z celów, jakie wycieczka ma spełniać oraz z tego, kogo ma ona dotyczyć.

Językoznawca i filolog Samuel Bogumił Linde, autor pierwszej definicji wycieczki (1814), określa ją jako niewielki wypad oddziału żołnierstwa z okrażonego obozu lub twierdzy, głównie dla przeprowadzenia bitwy z wrogiem lub dla rabunku, aby po dokonaniu wrócić do miejsca wyprawy (Szymański, 1978). W 1919 roku hasło „wycieczka” zostało wyjaśnione w *Słowniku języka polskiego* przez Adama Antoniego Kryńskiego, który definiuje wycieczkę jako „dłuższy spacer w okolicę, podróż turystyczną umyślnie a mimochodem skądś zrobioną” (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1919). W drugiej połowie XIX wieku, kiedy znacznie rozpowszechniło się krajoznawstwo na ziemiach polskich, wyprawy podejmowane dla celów poznawczych zaczęto nazywać wycieczkami, a pod koniec wieku termin „wycieczka” wszedł na stałe do turystyki i szkolnego słownika.

W powiązaniu ze szkołą pierwszą definicję wycieczki w 1869 roku stworzył Stanisław Sobieski, autor wielu opracowań z turystyki, według którego wycieczka to „przechadzka uczniów, lecz nie wszystkich klas wspólnie, nie na cały dzień, lecz jak to bywa – po południu” (Sobieski, 1869). W *Nowym słowniku pedagogicznym* Wincenty Okoń, słynny polski pedagog, podkreślając dydaktyczne znaczenie wycieczki szkolnej, ujmuje ją jako jedną z form pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły, która pozwala uczniom na bezpośrednie poznanie środowiska lokalnego, własnego regionu, kraju ojczystego lub innych krajów, poznanie ich właściwości geograficznych, historycznych i gospodarczych (Okoń, 2007). Podobną definicję wycieczki szkolnej stosuje J. Winklewski – jeden z pierwszych geografów (Janowski, 2004, s. 15), określając wycieczkę, jako zorganizowaną formę kształcenia, która w sposób bezpośredni i zaplanowany daje uczniom możliwość poznania własnego środowiska geograficznego. Zdaniem Kazimierza Denka (Janowski, 2004, s. 9), wycieczki szkolne jako lekcje mają na celu wprowadzanie, pogłębianie, poszerzanie czy utrwalanie treści kształcenia. Odwołują się do tego, co znane uczniom, poszerzają treści lub stanowią początek indywidualnej pracy ucznia związanej z jego samokształceniem. Edukacyjną stroną wycieczki akcentuje również Zenon Ratajek, który ujmuje ją jako efektywny sposób nauczania i urzeczywistnienie procesu dydaktycznego (Janowski, 2004, s. 9).

O wycieczce szkolnej, jako najlepszej z form obserwacji i kontaktu z rzeczywistością pisze także H. Gutowska (Goźlińska, 2009), zdaniem której „wycieczka jest źródłem wrażeń i spostrzeżeń niezbędnych do pracy umysłowej, tworzenia pojęć i rozwijania mowy, może również dostarczać wzorców postępowania” (Drogosz, 2009, s. 110). Z kolei T. Łobożewicz i G. Bieńczyk (2001) zaliczają wycieczkę do podstawowych form działalności turystycznej, zwracając uwagę na jej walor dydaktyczno-wychowawczy. Według autorów wycieczka to „krótka przechadzka, przejażdżka

lub dłuższy wypad jednej lub większej liczby osób poza miejsce zamieszkania w celach poznawczych lub wypoczynkowych" (Łobożewicz, Bieńczyk, 2001, s. 89). Wator rekreacyjny wycieczki podkreśla ponadto E. Świtalski, określając ją jako „celowe, planowe i odpowiednio kierowane wyjście lub wyjazd uczniów poza teren szkoły w celu poznania środowiska (...) z uwzględnieniem elementów poznawczych, kształcących, wychowawczych i rekreacyjnych" (Janowski, 2002). We *Współczesnej Encyklopedii Pedagogicznej* hasło „wycieczka” jest wyjaśnione jako „planowe i nadzorowane wyjście lub wyjazd uczniów poza budynek szkoły w celach edukacyjnych" (Matyjas, 2008, s. 513), które może być realizowane jako jednogodzinne wyjście w ramach zajęć przedmiotowych, jak też jako kilkudniowy wyjazd w tym zagraniczny.

Z powyższych definicji wynika, że wycieczka jako zamierzone, celowe, interdyscyplinarne i kontrolowane działanie ma zawsze na celu realizację aspektu poznawczego, wychowawczego, dydaktycznego i zdrowotno-rekreacyjnego przez bezpośredni kontakt z poznawaną rzeczywistością i stanowi nieodzowny element edukacji dzieci i młodzieży, który nie może być wyeliminowany przez inne pośrednie środki kształcenia (Goźlińska, 2009). Wycieczka stanowiąc nieocenione źródło wiedzy może być także wykorzystana jako skuteczna metoda rozwijania i stymulowania myślenia (w tym twórczego i krytycznego) oraz jako skuteczna metoda działania w sytuacjach nietypowych, niekonwencjonalnych.

Rodzaje wycieczek

Wycieczki szkolne są metodą nauczania i wychowania, która może być realizowana w różny sposób, w różnym czasie i miejscu. W zależności od przyjętego kryterium podziału można wyróżnić różne rodzaje wycieczek.

Ignacy Janowski (2002), biorąc pod uwagę cel i charakter wycieczki, wyróżnia wycieczki:

- dydaktyczne (przedmiotowe obejmujące treść jednego przedmiotu oraz interdyscyplinarne obejmujące treść wielu przedmiotów),
- krajoznawcze (których głównym celem jest zwiedzanie obiektów i miejscowości),
- turystyczne (podczas których uczniowie przemierzają dłuższe odcinki szlaków turystycznych po uprzednim przygotowaniu kondycyjnym),
- wypoczynkowe (zwierające głównie komponenty profilaktyki zdrowotnej),
- integracyjne (których celem jest wzajemne poznanie się).

Ze względu na czas trwania, autor wyodrębnia wycieczki kilkugodzinne, całonienne i kilkudniowe. Biorąc pod uwagę określony środek transportu, autor proponuje dzielić wycieczki na: piesze, autokarowe i inne, obejmujące turystykę kwalifikowaną, np. rowerowe, konne, kajakowe itp. Zważywszy na odległość, czyli zasięg terytorialny, szkolne eskapady można natomiast podzielić na:

- bliższe, lokalne; odległość do 50 km (dla kl. I–II do 15 km, dla kl. III do 50 km),
- dalsze, regionalne w granicy własnego regionu lub województwie (dla kl. I–VII szkoły podstawowej),
- krajowe, obejmujące swym zasięgiem cały kraj,
- zagraniczne, poza granicami własnego państwa (Janowski, 2002).

I. Janowski (2002, s. 37) dzieli wycieczki także ze względu na zakres tematyczny, jaki one obejmują i wyodrębnia wycieczki jednotematyczne, przedmiotowe (m.in. przyrodnicze, geograficzne, historyczne, do zakładów pracy) oraz wielotematyczne, interdyscyplinarne (uwzględniające zagadnienia z różnych przedmiotów).

Autor uwzględnia również wycieczki integracyjne, mające na celu lepsze poznanie się uczniów. Rodzaj wybranej wycieczki powinien być zawsze dostosowany do uczestników oraz szeregu okoliczności tak, by nie była ona przypadkowa i chaotyczna.

Biorąc jako podstawę podziału sposób uprawiania turystyki, można ponadto wyróżnić dwa rodzaje wycieczek: turystyki popularnej i kwalifikowanej. Pierwszy z nich jest ogólnodostępny i nie wymaga szczegółowych przygotowań, natomiast drugi rodzaj wymaga przygotowania kondycyjnego i specjalistycznego uczestników, a także posługiwania się przez nich specjalistycznym sprzętem, np. rowerem, motocyklem, samochodem, kajakiem, żaglówką (Denek, 2002, s. 142).

Należy zaznaczyć, że nie wszystkie z wymienionych rodzajów wycieczek mogą być przeprowadzone w klasach I–III szkoły podstawowej. Liczy się tu bowiem bezpieczeństwo uczestników i ich kondycja. W klasach I–III powinny więc dominować wycieczki krótkotrwałe, szczególnie parogodzinne, jednodniowe, piesze, autokarowe lub kolejowe. W dążeniu do integracji wiedzy we współczesnej szkole pomocne mogą okazać się wycieczki kompleksowe. Integralną część stanowią głównie wycieczki, których celem jest poznawanie ośrodków współczesnej gospodarki, techniki, nauki i kultury, natomiast wyjścia do zakładów pracy są traktowane jako forma organizacyjna procesu dydaktyczno-wychowawczego (Denek, 2002, s. 154).

Cele wycieczki szkolnej

Wycieczka szkolna jako metoda nauczania i wychowania, spełnia ściśle określone cele. „Celem wycieczek szkolnych jest głównie realizacja ustaleń dydaktyczno-wychowawczych programu nauczania, jego konkretnych tematów i haseł” (Drogosz, 2009, s. 114).

Dokładnie określone cele kształcące (poznawcze), wychowawcze i rekreacyjne (zdrowotne), osiągane podczas kolejnych etapów wycieczki, przynoszą oczekiwane rezultaty. Ma to szczególnie istotne znaczenie w dobie intensywnie postępującego rozwoju naukowo-technicznego, który oprócz osiągnięć i szans niesie ze sobą szkodliwe zjawiska, np. zmniejszenie aktywności ruchowej dzieci i dorosłych (Szkolak, 2009, s. 95).

Do najważniejszych celów wycieczki zdaniem wielu autorów należą: cele kształcące (poznawcze), wychowawcze oraz rekreacyjne (czyli zdrowotne, Drogosz, 2007, s. 112).

Wśród celów poznawczych wycieczki M. Drogosz wyróżnia te, które kształtują i zaspokajają potrzeby poznawcze; służą rozwijaniu uzdolnień i zainteresowań poprzez wielostronną aktywność; kształtują umiejętności obserwacji; umożliwiają świadome i aktywne zdobywanie wiedzy i umiejętności. Kolejne cele poznawcze służą zdaniem autorki kształtowaniu samodzielnego, racjonalnego, krytycznego myślenia; kształtowaniu naukowego poglądu na świat oraz postawy dialektyczno-materialistycznej poznawania świata. Poprzez cele poznawcze, jak zauważa autorka,

realizowana jest także międzyprzedmiotowa integracja wiedzy, a uczniowie mają okazję zdobyte wiadomości wykorzystywać w codziennych życiowych sytuacjach i są motywowani do samokształcenia. Zaletą wycieczki jest również zaspokajanie potrzeby zdobywania nowych doświadczeń i nawiązywania nowych znajomości (cele poznawczo-kształtujące).

Wśród celów wychowawczych, które wyrażają się w dostarczaniu wzorów postępowania i kształtowaniu umiejętności zachowania M. Drogosz szczegółowo wyróżnia cele dotyczące poznawania kultury i języka innych społeczeństw, rozbudzania uczuć patriotycznych i kształtowania postawy obywatelskiej (w tym zaangażowania w sprawy społeczne). Autorka podkreśla również rolę wycieczki w rozwijaniu umiejętności postrzegania niektórych zjawisk w kategoriach dobra ogółu i powiązania w świadomości uczniów interesu osobistego z potrzebami całej społeczności. Wycieczka powinna także, zdaniem autorki, wyrabiać umiejętność kierowania się zasadą demokracji we współpracy w grupie, wdrażać do przestrzegania zasad społecznych i tolerancji oraz respektowania etycznych zasad dotyczących współżycia, uczciwości i życzliwości. Wycieczka staje się również podstawą do kształtowania u uczniów umiejętności planowania, podziału pracy, racjonalnego gospodarowania, zaradności życiowej oraz rozwijania zdolności adaptacji do nowych warunków oraz sytuacji. Są to cele szczególnie istotne ze względu na potrzebę przygotowania uczniów do sprawnego funkcjonowania w świecie dynamicznych zmian. Wycieczka to także doskonała okazja do kształtowania u uczniów stosunku emocjonalno-opiekuńczego do przyrody, szacunku do wszystkiego, co żyje oraz wzmacniania poczucia odpowiedzialności za swoje postępowanie wobec przyrody, której wszyscy jesteśmy częścią.

Wycieczka stwarza także naturalną okazję do wypoczynku i upowszechniania form aktywności ruchowej na świeżym powietrzu, spełnia cele restytucyjne, zaspokajające potrzeby odtworzenia utraconych sił psychicznych i fizycznych, a także cele kondycyjne, wpływające na podnoszenie sprawności fizycznej. Dzięki wycieczce osiągnąć można także cele zabawowe umożliwiające zaspokojenie potrzeby rozrywki i odczuwania przyjemności. Jest to szczególnie istotne w czasach, w których spacer, wyjazd, przebywanie na świeżym powietrzu w naturalnym środowisku jest zamieniane na świat wirtualny.

Wszystkie wymienione cele powinny uwzględniać wymagania adekwatne do wieku i możliwości uczestników wycieczki oraz przestrzeganie zasad higieny oraz bezpieczeństwa, by zminimalizować ryzyko nieszczęśliwych wypadków podczas organizowanych wycieczek. Świadomość celów, zgodnie z którymi jest organizowana wycieczka, stanowi istotny jej element, a jednym z najważniejszych celów wycieczek szkolnych jest realizacja założeń dydaktyczno-wychowawczych określonych programem nauczania.

Znaczenie i funkcje wycieczki szkolnej

Wycieczki odgrywają szczególną rolę w realizacji wielostronnego kształcenia poprzez liczne, często niezaplanowane sytuacje, które wymagają twórczych rozwiązań, a przede wszystkim budzą ciekawość i skłaniają do myślenia. Wycieczki sprzyjają rozwijaniu kontaktów interpersonalnych, umożliwiają poznanie nauczyciela

z uczniami i uczniami między sobą, uczyć samodzielności i odpowiedzialności za siebie i innych.

Dzięki wycieczkom mogą być kształtowane umiejętności obserwacji, analizy oraz dokonywania oceny zjawisk przyrodniczych jak i społecznych, porównywania oraz spostrzegania podobieństw w obiektach i zjawiskach, różnicowania cech istotnych od nieistotnych, dostrzegania pojedynczych elementów w całości oraz rozpoznawania związków występujących między zjawiskami i obiektami. Wycieczka umożliwia zastosowanie krytycznej analizy i wyciągania wniosków, prowokuje do udowadniania twierdzeń ogólnych oraz służy kształtowaniu nawyków, postaw czy przekonań dotyczących rzeczywistości (Drogosz, 2007, s. 28).

Funkcje wycieczek są ściśle powiązane z ich celami. J. Wojtyca (2000, s. 8) wymienia kilka funkcji wycieczki, jako turystyki młodzieżowej. Są to: funkcja kształcąca, funkcja wychowawcza, funkcja rozrywkowa i funkcja zdrowotna.

Funkcja kształcąca (edukacyjna), polega na konfrontacji wiedzy z różnych zakresów (biologia, geografia, historia) z nowymi wiadomościami i umiejętnościami praktycznymi, zdobywanymi podczas wycieczki w sposób poglądowy. Stwarza ona naturalne warunki do rozwijania sfery emocjonalnej i estetycznej, uwarunkowuje na piękno środowiska i świata, jest również doskonałą okazją do rozwijania zainteresowań uczniów, dzielenia się spostrzeżeniami, przeżyciami, doświadczeniami i efektami realizowanych podczas wycieczki zadań.

Funkcja wychowawcza wyraża się w dostarczaniu uczniom wzorów postępowania i w kształtowaniu stosunku emocjonalno-opiekuńczego wobec rówieśników, dorosłych, przyrody i wytworów pracy ludzkiej. Uczestnicy wycieczki uczą się współdziałania z innymi, odpowiedzialności za siebie i innych, wyrabiają własną wytrwałość, stają się zaradni w różnych sytuacjach życiowych.

Funkcja rozrywkowa umożliwia poznanie i realizację form wypoczynku, które pozwolą zregenerować siły fizyczne i psychiczne oraz utrzymanie sprawności fizycznej.

Funkcja zdrowotna wycieczki jest natomiast związana z tworzeniem warunków do rozwoju młodych organizmów, oddziaływania na wszystkie układy, regulacji napięć poprzez różnorodne ćwiczenia ruchowe.

A. Szkolak (2009, s. 102), doceniając walory i wartość wycieczek, wyróżnia także funkcję motywacyjną wycieczki, dzięki której można pobudzać aktywność poznawczą dziecka, wyzwalać i rozwijać zainteresowanie otaczającą rzeczywistością, wyzwalać potrzebę badania, eksperymentowania, aktywnej percepcji i twórczej ekspresji sztuki. Szerzej funkcje wycieczki traktuje M. Kaliński (2002), akcentując istotną rolę wycieczek w zaspokojeniu potrzeb młodych ludzi. Chodzi tu o: potrzeby fizyczne (odnowa sił, kontakt z naturą, itd.), psychiczne (nawiązywanie relacji społecznych, odprężenie) i kulturalne (poczucie estetyki, doświadczenie przeżyć i wrażeń, poznawanie innych kultur itd.).

Wycieczka stanowi więc istotny element procesu dydaktyczno-wychowawczego i służy wszechstronnemu rozwojowi dzieci. Jako metoda nauczania i wychowania „pozwala na integrowanie poznania zmysłowego i umysłowego, działalności o charakterze społeczno-użytecznym, doznań emocjonalno-estetycznych i aktywności fizycznej” (Szkolak, 2009, s. 103).

Korzyści z wycieczek szkolnych

Wycieczka szkolna, umożliwiając dokładniejsze poznanie rzeczy i zjawisk, ma wpływ na rozwój postawy aktywnego spędzania czasu wolnego, rozwija wrażliwość estetyczną, spostrzeżenia, wyobrażenia i myślenie, służy poszerzaniu informacji, wykształceniu pozytywnych nawyków zdrowotnych, kształtuje umiejętności interpersonalne i co szczególnie istotne rozwija postawy społeczno-moralne. Podczas wycieczek następuje integracja uczniów, wspólne osiągnięcie celów i rozwiązywanie problemów, często w nietypowy, twórczy sposób.

Wśród walorów wycieczek szkolnych umożliwiających w atrakcyjny sposób realizację programu nauczania można wyróżnić: wzbudzanie patriotyzmu; kształtowanie postawy obywatelskiej; uczenie zasad współżycia i współdziałania w grupie; pobudzanie różnorodnej aktywności uczniów; promocję zdrowego trybu życia; rozwijanie świadomości ekologicznej; kształtowanie postawy tolerancji dla innych kultur, obyczajów, przekonań, środowisk; wzbudzanie wrażliwości estetycznej (zwłaszcza podczas wycieczek historycznych czy krajoobrazowych (Drogosz, 2009).

Wycieczka szkolna akcentuje określone, wybrane aspekty, umożliwiając ogólne stymulowanie rozwoju młodego człowieka. To, w jakim stopniu wycieczka wpłynie korzystnie na ucznia i nauczyciela, jest uzależnione w znacznej mierze od jej organizacji. Każda wycieczka powinna być realizowana według określonego planu, który przewiduje cel, sposób realizacji, podsumowanie-ocenę wycieczki pod względem osiągnięcia założonych celów, wykonanych zadań, a jej uczestnicy powinni rozumieć jej użyteczność i oczekiwany efekt (Wojtycza, 2002, s. 78-79). Przeżycia, doświadczenia i wiadomości powinny być po wycieczce uporządkowane, dookreślone i uściślone, by mogły być przyswojone, utrwalone i należycie wykorzystane. Wszystkie wymienione etapy wycieczki niosą określone korzyści dla uczniów i nauczyciela. M. Drogosz (2009), wskazując na korzyści płynące z dobrze zorganizowanych wycieczek szkolnych dla uczniów, podkreśla, że wycieczka poprzez wielostronną aktywność, polisensoryczne nauczanie dostarcza im nowych przeżyć, wrażeń, doświadczeń, uczy naukowego spojrzenia na świat, wdraża do selektywnego poznawania rzeczywistości, pobudza ich zainteresowanie tematem zajęć, umożliwia bardziej atrakcyjne, bezpośrednie opanowanie i utrwalenie materiału, osiągnięcie lepszych wyników nauczania oraz wykorzystanie wiedzy teoretycznej w praktyce. Wycieczka stwarza uczniom możliwość poszukiwania, badania, eksperymentowania i porównywania, pobudza ich inicjatywę i samodzielność, uczy dyscypliny i odpowiedzialności za siebie, innych i otoczenie oraz kształtuje odpowiednie formy zachowania. Dla nauczyciela wycieczka jest doskonałą metodą, która umożliwia m.in. atrakcyjne nauczanie z zastosowaniem zasady pogłębliwości, integrację wiedzy z różnych przedmiotów, wyższe osiągnięcia w nauczaniu i wychowaniu (Drogosz, 2009, s. 152). H. Będkowska (2005) zauważa, że wycieczki w terenie stanowią swego rodzaju wyposażoną pracownię, a wspólne spędzanie czasu z wychowankami umożliwia budowanie relacji, lepsze poznanie dzieci oraz obserwację ich zachowań w sytuacjach nietypowych.

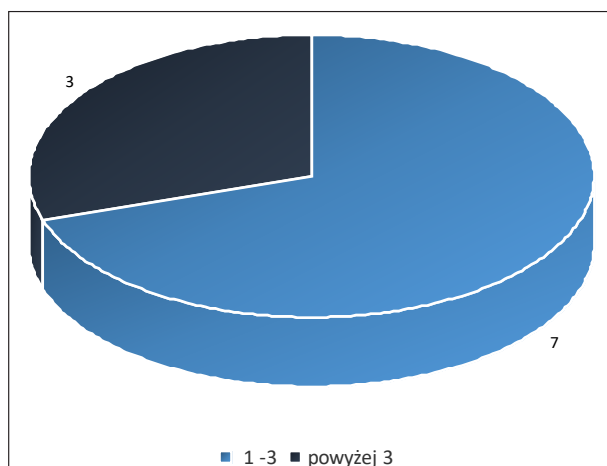
Ważnym walorem wycieczki jest jej wszechstronne wykorzystanie w różnych obszarach edukacji i sytuacjach życiowych. Wymienione rezultaty wskazują na konieczność organizowania wycieczek jako skutecznych metod nauczania i wychowania pobudzających wszechstronny rozwój uczniów.

Znaczenie wycieczki jako metody nauczania i wychowania – wyniki badań własnych

Celem podjętych badań było określenie, jakie jest znaczenie wycieczki jako metody nauczania i wychowania uczniów w młodszym wieku szkolnym. Za pomocą metody sondażu diagnostycznego zgromadzono materiał badawczy obejmujący opinie nauczycieli i uczniów na temat znaczenia wycieczki szkolnej jako metody nauczania i wychowania. Badaniami właściwymi objęto 10 nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej, z czego 9 ma 20-letni staż pracy w tym zawodzie, a jedna pracuje 15 lat. Zdecydowana większość badanych nauczycielek (8 osób) posiada tytuł nauczyciela dyplomowanego. Pozostałe dwie zdobyły tytuł nauczyciela mianowanego. Badaniami właściwymi objęto również 75 uczniów klas trzecich losowo wybranej szkoły podstawowej (40 dziewczynek i 35 chłopców).

Za pomocą techniki ankiety badani nauczyciele i uczniowie w kwestionariuszach ankiet wypowiedzieli się m.in. na temat częstotliwości wykorzystania wycieczki jako metody nauczania i wychowania uczniów w młodszym wieku szkolnym, rodzajów wycieczek realizowanych w badanych klasach, funkcji, jakie pełni wycieczka w edukacji wczesnoszkolnej, a także korzyści płynących z wykorzystania tej metody w pracy z dziećmi w młodszym wieku szkolnym. Druga technika – analiza dokumentów – wykorzystana w badaniach pozwoliła na uzyskanie danych o działalności dydaktyczno-wychowawczej prowadzonej podczas wycieczek szkolnych (dokumenty o charakterze kronikarskim).

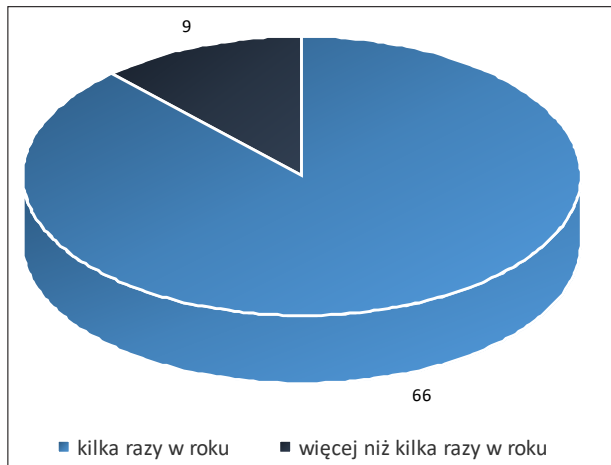
Wyniki badań wykazały, że nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej stosują konsekwentnie wycieczkę jako metodę nauczania i wychowania. Najczęściej są organizowane przez badanych wycieczki programowe, jednodniowe lub kilkugodzinne, autokarowe. Ponad połowa badanych nauczycielek, czyli 7 z 10 (ryc. 1) organizuje od 1 do 3 wyjazdów w roku szkolnym. Pozostała część badanych (3 z 10 nauczycielek) aranżuje wycieczkę więcej niż 3 razy do roku.

Ryc. 1. Częstotliwość organizowania wycieczek w edukacji wczesnoszkolnej w opinii badanych nauczycieli

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Wycieczka jest więc chętnie stosowaną metodą nauczania i wychowania w edukacji wczesnoszkolnej, co potwierdzają również badani uczniowie klas trzecich, którzy w przeważającej większości wskazali, że wycieczka organizowana jest kilka razy w roku (66 z 75 odpowiedzi; ryc. 2), a nawet więcej niż kilka razy w roku (9 z 75 odpowiedzi).

Ryc. 2. Częstotliwość organizowania wycieczek według badanych uczniów klas trzecich

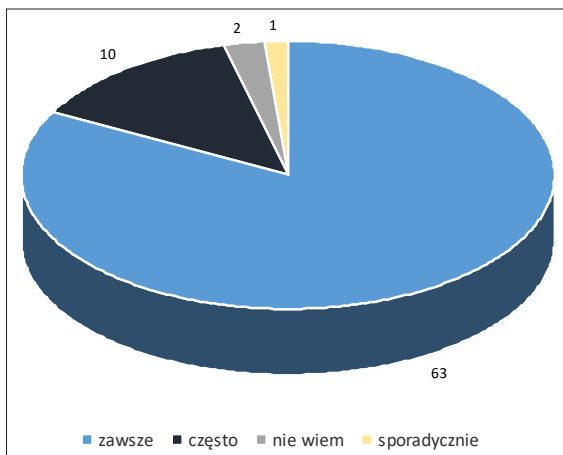
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Z wypowiedzi uczniów wynika, że klasowe wycieczki są organizowane minimum 2 razy do roku, czyli średnio raz w semestrze.

Częstotliwość organizowania wycieczek, jak wskazali badani nauczyciele, jest uzależniona od wielu czynników, przede wszystkim od środków finansowych (10 osób). Na kolejnych miejscach wskazane zostały odpowiednio: przewidziany czas realizacji założeń Podstawy Programowej (5 osób), warunki pogodowe (4 osoby), predyspozycje nauczyciela (1 osoba), sugestie rodziców/opiekunów (5 osób). Ze względu na warunki atmosferyczne wycieczki najczęściej są organizowane w okresie od września do października i od kwietnia do czerwca.

Wszyscy badani nauczyciele (10 osób) wskazali, że uczniowie bardzo chętnie uczestniczą w wycieczkach, frekwencja podczas wycieczek jest prawie stuprocentowa. Większość uczniów (63 z 75; ryc. 3) potwierdziła te informacje, wskazując, że bierze udział w wycieczkach zawsze, ponieważ: „szkolne wyjazdy i wyprawy są atrakcyjne”, „można poznać wiele nietypowych miejsc”, „można zdobyć ciekawe informacje”, „można miło spędzić czas z kolegami”, „można lepiej się poznać”, „jest to ciekawa rozrywka”.

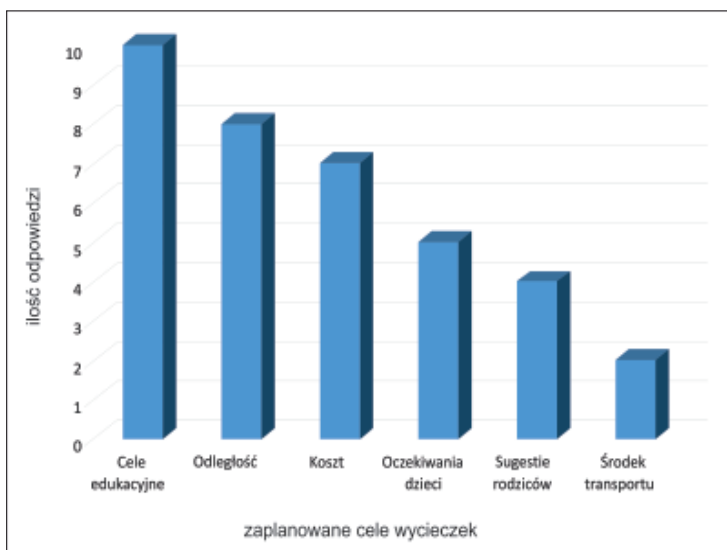
Pozostali uczniowie (10 osób; ryc. 3) uczestniczą w wycieczce często, ale nie zawsze, co wiąże się czasami z brakiem środków finansowych lub zakazem rodziców, 1 osoba uczestniczy w wycieczkach sporadycznie ze względu na przykre doświadczenia, a 2 uczniów nie potrafiło określić swojego udziału w wycieczce.

Ryc. 3. Częstotliwość deklarowanego uczestnictwa uczniów w wycieczkach szkolnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Badani nauczyciele określili kryteria, jakimi kierują się, organizując klasową wycieczkę i wskazali na: cele edukacyjne wycieczki (10 wypowiedzi; ryc. 4), koszt (7 wypowiedzi), odległość (8 wypowiedzi), oczekiwania dzieci (5 wypowiedzi), sugestie rodziców (4 wypowiedzi) oraz środek transportu (2 wypowiedzi). Zdecydowana większość organizowanych wyjazdów i wypraw to wycieczki programowe (7 z 10 odpowiedzi nauczycieli). Organizowane są również wycieczki lekcje (2 z 10 odpowiedzi) oraz wycieczki krajoznawcze (1 z 10 odpowiedzi).

Ryc. 4. Rodzaje organizowanych wycieczek ze względu na zaplanowane cele w opinii badanych nauczycieli

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Ankietowani nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, ze względu na czas trwania, najczęściej organizują wycieczki parogodzinne (8 osób) lub jednodniowe (2 osoby).

Jako miejsce organizowanych wycieczek klasowych respondenci wskazali teatr lub kino (tab. 1), miasta i obiekty historyczne, parki rozrywki oraz wyprawy po najbliższej okolicy lub do sąsiednich miejscowości. Wśród zorganizowanych wycieczek można wymienić np. wyjazd do kopalni soli w Wieliczce, wyjście na Wawel, wyjście do ZOO, wyjście do Muzeum Narodowego, wyjście do Teatru Groteska, wyjście do kina, wyjazd do Parku Dinozaurów i na wyższą uczelnię.

Tab. 1. Miejsca organizowanych wycieczek dla uczniów klas trzecich

Miejsce	I
kino lub teatr	10
miasta historyczne z dużym dorobkiem kulturowym, np. Kraków, Wieliczka	7
najbliższa okolica lub sąsiednie miejscowości	5
muzea	4
parki rozrywki	4
wyjazd na wyższą uczelnię	1
ogród zoologiczny	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Badani nauczyciele podkreślali, że celowo organizują wycieczki po najbliższej okolicy, by uczniowie mieli okazję zapoznać się z małą ojczyzną i bardzo cenią sobie takie wyprawy.

W przeciwieństwie do nauczycieli badani uczniowie wskazali, że nie lubią zwiedzać najbliższej okolicy lub sąsiednich miejscowości, bowiem preferują parki rozrywki (41; tab. 2), kino lub teatr (22 osoby), wyjazdy w góry (13 osób) i nad morze (8 osób), chętnie odwiedziliby stadninę koni (6 osób) lub zorganizowali wyjazd za granicę (3 osoby). Jeden uczeń wskazał na wyjście do ogrodu zoologicznego.

Tab. 2. Preferowane miejsca wycieczki według badanych uczniów

Miejsce	I
parki rozrywki	41
kino/teatr	22
góry	13
morze	8
stadnina koni	6
wyjazd za granicę	3
miasta historyczne	3
najbliższa okolica/ sąsiednie wiadomości	3

ogród zoologiczny	1
-------------------	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Badani nauczyciele zgodnie deklarowali, że wycieczka szkolna stanowi bardzo dobrą metodę nauczania i wychowania i powinna spełniać głównie funkcję kształcącą (10 osób; tab. 3) i wychowawczą (10 osób). Większość nauczycieli jest zdania, że istotny jest aspekt poznawczy (7 osób) i rozrywkowy wycieczki (6 osób). Połowa ankietowanych uważa, że ważna jest również funkcja motywacyjna, a w mniejszym stopniu funkcja kulturalna i zdrowotna (po 4 osoby). Należy zaznaczyć, że nieliczni nauczyciele (3 osoby) zauważają społeczny charakter wycieczki, czyli np. jej istotną rolę w nawiązywaniu relacji społecznych, poznawaniu różnych społeczności, czy pracy lokalnych przedsiębiorców. Przykładowe wypowiedzi nauczycieli wskazują, że wycieczka jest metodą spełniającą różne funkcje w różnym zakresie: „wycieczki rozbudzają ciekawość poznawczą dzieci, kształtują ich postawy”; „wycieczka służy bezpośredniemu poznaniu rzeczywistości, poznaniu obiektów i zjawisk w naturalnych warunkach”; „wycieczki stanowią ciekawą formę zdobywania wiedzy i doświadczeń, przyczyniają się do integracji klasy, stanowią istotny element nauczania i wychowania”; „wycieczka jest bardzo dobrym sposobem poznawania lokalnej społeczności, poznawania różnych zawodów, pracy lokalnych przedsiębiorców”, „wycieczka stanowi bazę do omawiania różnych zagadnień tematycznych”.

Tab. 3. Funkcje, jakie powinna spełniać wycieczka szkolna w opinii badanych nauczycieli

Funkcje wycieczki	I
kształcąca	10
wychowawcza	10
poznawcza	7
rozrywkowa	6
poznawcza	6
motywacyjna	5
kulturalna	4
zdrowotna	4
zaspokajająca potrzeby- nawiązywanie relacji społecznych	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Badani uczniowie w większości wskazali natomiast na kilka walorów wycieczki, do których można dopasować określone funkcje wycieczki. Ponad połowa dzieci wskazując na funkcję integracyjną, zaznaczyła jako walor wycieczki przyjemne spędzanie czasu z rówieśnikami, których lepiej można poznać podczas wyprawy (51; tab. 4). Uczniowie wskazali również na funkcję poznawczą wypraw szkolnych, które umożliwiają zdobycie nowych wiadomości w atrakcyjny sposób (34) oraz poznanie nowych miejsc i obiektów (33). Udana wycieczka zdaniem badanych dzieci powinna także spełniać funkcję rozrywkową, co umożliwia m.in. wizyta w parkach rozrywki (39), w kinie lub teatrze (20).

Tab. 4. Największe atrakcje podczas szkolnych wycieczek zdaniem uczniów

Atrakcje podczas wycieczki	I
przyjemne spędzanie czasu z rówieśnikami	51
zabawa w parkach rozrywki	39
zdobycie nowych wiadomości	34
poznanie nowych miejsc i obiektów	33
zobaczenie nowego filmu lub spektaklu	31

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Wymieniając korzyści płynące dla uczniów z wykorzystania wycieczki, wszyscy badani nauczyciele wskazali przede wszystkim wykorzystanie wiedzy teoretycznej w praktyce (8; tab. 5) opanowanie materiału w atrakcyjny sposób (10) i umożliwienie uczniom osiągania lepszych wyników w nauce (6). Większość respondentów wskazała również na integrację klasy i współdziałanie w grupie (8) oraz na pobudzanie różnorodnej aktywności u uczniów (7), którzy odczuwają znudzenie tradycyjnymi metodami nauczania. Mocno zaakcentowane zostało przez badanych nauczycieli dostarczanie nowych przeżyć i wrażeń (7) oraz kształtowanie poczucia odpowiedzialności i dyscypliny u uczniów (3). Badani nauczyciele nie wymienili korzyści płynących z kształtowania postaw obywatelskich i ochrony przyrody.

Tab. 5. Korzyści dla uczniów płynące z uczestnictwa w wycieczce, zdaniem nauczycieli

Korzyści z wycieczki dla uczniów	I
opanowanie materiału w atrakcyjny sposób	10
wykorzystanie wiedzy teoretycznej w praktyce	8
integracja klasy	8
współdziałanie w grupie	8
pobudzanie różnorodnej aktywności u uczniów	7
dostarczanie nowych przeżyć i wrażeń	7
osiąganie lepszych rezultatów w nauce	6
nauka działania w grupie, integracja klasy	5
kształtowanie poczucia odpowiedzialności i dyscypliny	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Badani nauczyciele wskazali również na własne korzyści płynące z wycieczki. Są to głównie: możliwość rozbudzania zainteresowań prezentowaną tematyką (7), możliwość połączenia wielu dziedzin tematycznych (6), znaczna atrakcyjność tej metody i zajęć (6), możliwość uczenia w sposób bezpośredni, poglądowy (6), lepszy sposób poszerzenia wiadomości (4), wyższe osiągnięcia w nauczaniu (3). Żaden z ankietowanych nauczycieli nie wskazał na możliwość lepszego poznania uczniów podczas wspólnych wypraw i wyjazdów.

Zdaniem ankietowanych uczniów wycieczka przynosi bardzo dużo korzyści. Wycieczka dostarcza dużo nowych wrażeń (48; tab. 6), rozrywki i radości (46),

umożliwia wspólne spędzanie czasu z rówieśnikami (45) oraz zdobycie nowej wiedzy w sposób ciekawy (45), rozwija pasje i zainteresowania (38), jest ciekawą formą zajęć (33), pozwala osiągać lepsze wyniki w nauce (11). Wycieczka umożliwia ponadto poznanie nowych miejsc, obiektów, zwierząt (21), jest dawką ruchu (5). Badani wskazali zatem na aspekt kształcący, poznawczy, społeczny, rozrywkowy i zdrowotny wycieczki, o czym świadczą przykładowe wypowiedzi uczniów: „warto uczestniczyć w wycieczkach, dlatego że można się coś dowiedzieć albo coś nowego poznać”; „mogę spotykać się z kolegami, jest fajnie”; „wycieczki są ciekawe, zawsze się czegoś na nich uczę i dzięki temu mam lepsze wyniki na sprawdzianach”; „wycieczki dostarczają wrażeń”; „podczas wycieczek jest miło i zabawnie i można się wiele nauczyć”.

Tab. 6. Korzyści, jakie przynosi uczestnictwo w wycieczce, zdaniem uczniów

Korzyści z wycieczki	I
dużo nowych wrażeń	48
rozrywka i radość	46
wspólne spędzanie czasu z rówieśnikami	45
zdobycie nowej wiedzy w sposób ciekawy	45
rozwijanie pasji i zainteresowań	38
ciekawa forma zajęć	33
poznanie nowych miejsc, obiektów, zwierząt	21
lepsze wyniki w nauce	11

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Przedstawione wyniki badań pozwalają stwierdzić, że wycieczka jest powszechnie i chętnie stosowaną metodą nauczania i wychowania przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Spełnia wiele ważnych funkcji oraz przynosi korzyści zarówno dla uczniów jak i uczących, stanowiąc ciekawy element pracy pedagogicznej.

Podsumowanie

Na podstawie wyników badań można zauważyć, że wycieczka jest praktykowaną metodą nauczania i wychowania w edukacji wczesnoszkolnej, organizowaną średnio kilka razy w roku szkolnym. Częstotliwość wycieczki zależy przede wszystkim od wymaganych środków finansowych, przewidzianego czasu realizacji założeń Podstawy Programowej, sugestii rodziców oraz warunków atmosferycznych. Ze względu na liczne walory wycieczki uczestniczą w niej prawie wszystkie dzieci. Spośród licznych rodzajów wycieczek badani nauczyciele preferują wycieczki programowe, jednodniowe lub parogodzinne i takie są najczęściej organizowane przez respondentów.

Ze względu na wieloaspektowy charakter wycieczki pełnią wiele funkcji. Badani nauczyciele wskazali głównie na kształcącą i wychowawczą funkcję wycieczki. Pozostałe funkcje, a mianowicie: funkcja poznawcza, motywacyjna, rozrywkowa,

zdrowotna, społeczna, są ich zdaniem dopełnieniem. Uczniowie dostrzegają w wycieczce odmienne niż nauczyciele funkcje, wskazując głównie na atrakcje związane z funkcją integracyjną, poznawczą i rozrywkową. Należy zauważyć, że dobrze zorganizowana wycieczka powinna integrować różne funkcje, by można było osiągać spójne, kompleksowe cele kształtujące postawy twórcze, przedsiębiorcze i krytyczne uczniów.

Wycieczki szkolne to sposób współpracy nauczyciela i uczniów przynoszący obustronne korzyści. Wychowankom wycieczka zapewnia wiele nowych wrażeń, rozrywkę i radość, przyjemne, wspólne spędzanie czasu z rówieśnikami, zdobycie nowej wiedzy w sposób ciekawy, użyteczny oraz lepsze wyniki w nauce. Wycieczka umożliwia ponadto poznanie nowego otoczenia i ma walor zdrowotny, sprawnościowy, pożądaný w czasach, w których dominuje odchodzenie od ruchu na świeżym powietrzu na rzecz świata wirtualnego. Badani uczniowie wskazali zatem na aspekt kształcący, społeczny, rozrywkowy, poznawczy i zdrowotny wycieczki. Dla nauczycieli, korzyści płynące z wycieczki wiążą się z możliwością uatrakcyjnienia procesu dydaktycznego, nauczania w sposób pogładowy i bezpośredni, rozbudzania ciekawości poznawczej i zainteresowań uczniów oraz możliwością łączenia wiadomości z wielu dziedzin tematycznych, co przekłada się na wyższe osiągnięcia w nauce. Badani wskazali również na społeczny i wychowawczy aspekt wycieczki wiążący się z łączeniem edukacji z biznesem. Poznawanie ludzi różnych zawodów ze środowiska lokalnego, efektów ich pracy i osiągnięć stanowi istotny aspekt wycieczki przygotowujący uczniów do przedsiębiorczych działań w życiu dorosłym. Żaden z ankietowanych nauczycieli nie wskazał na możliwość lepszego poznania uczniów podczas wspólnych wypraw i wyjazdów. Tymczasem poznawanie dzieci w różnych sytuacjach zadaniowych, gdy mogą działać wspólnie, poszukując rozwiązań, badając, eksperymentując i dokonując obserwacji stanowi istotny walor wycieczki.

Biorąc po uwagę wnioski z badań własnych, można uznać wycieczkę za efektywną metodę nauczania i wychowania. Ze względu na interdyscyplinarny charakter łączy w sobie wiedzę z różnych obszarów edukacyjnych, która może być poznawana, pogłębiana i utrwalana w bezpośrednim kontakcie ze środowiskiem społecznym, przyrodniczym i kulturowym. Poprzez przeżywanie i nabywanie doświadczeń młodzi uczestnicy wycieczek mogą nie tylko poznawać nowe miejsca i obiekty, zdobywać wiedzę, aktywnie kształtować umiejętności często w nietypowych, niecodziennych sytuacjach, ale także wzbogacać doświadczenia, uczyć się współdziałania i funkcjonowania w różnych społecznościach i kulturach. Dzięki wycieczkom dzieci uczą się także szacunku do innych i do efektów pracy ludzkiej. Wycieczka kształtuje pożądane postawy obywatelskie i patriotyczne, uczy zasad ochrony środowiska naturalnego oraz rozumnego korzystania z zasobów przyrody. To także doskonały sposób na podnoszenie sprawności fizycznej, poprawę stanu zdrowia, upowszechnianie aktywnego wypoczynku oraz zasad bezpiecznego zachowania się w różnych sytuacjach. Łącząc w sobie elementy nauki, rozrywki i przygody wycieczka jest lubianą przez uczniów, atrakcyjną metodą nauczania i wychowania, docenianą przez doświadczonych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej.

Ze względu na wszechstronny wachlarz korzyści wycieczka powinna być zatem wykorzystywana w szerokim zakresie w różnych obszarach edukacyjnych i stanowić istotny element procesu edukacyjnego.

Literatura / References

- Babbie, E. (2004). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Będkowska, H. (2005). *Wycieczka do lasu. Poradnik dla nauczycieli, rodziców i opiekunów*. Warszawa: MULTICO Oficyna Wydawnicza.
- Bielski, J. (2005). *Metodyka wychowania fizycznego i zdrowotnego*. Kraków: Impuls.
- Bińczyk, G. (2003). *Krajoznawstwo i jego związki z turystyką*. Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomiczna.
- Boczukowa, B. (2001). Szkolne wycieczki krajoznawcze. *Edukacja i Dialog*, 6.
- Czajkowska, Z., Czajkowski, St., Krawczyk, M. (1964). *Wycieczka uczy i wychowuje*. Warszawa: PZWS.
- Chmielewska, L. (1972). *Wycieczka w wychowaniu plastycznym*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Czarnowski, A. (1974). *Wędrówki górskie młodzieży szkolnej*. Warszawa: Horyzonty.
- Denek, K. (2002). *Poza ławką szkolną*. Poznań: Eruditus.
- Denek, K. (2009). *Edukacja pozalekcyjna i pozaszkolna*. Poznań: WSPiA.
- Domerecka, B. (2008). *Jak zorganizować szkolną turystykę*. Warszawa: MUNICIPIUM SA.
- Drogosz, M. (2009). *Krajoznawstwo i turystyka w szkołach i placówkach oświatowych*. Warszawa: Wolters Kluwers Polska.
- Gaworecki, W. (2003). *Turystyka*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Gnitecki, J. (1999). *Zarys pedagogiki ogólnej*. Gorzów Wielkopolski: Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Gorzowie Wlkp.
- Goźlińska, E. (2009). *Jak przygotować wycieczkę szkolną?* Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.
- Gruszka, J. (2002). *Wycieczki – biwaki – obozy – kolonie*. Jelenia Góra: Wydawnictwo Nauczycielskie – Spółka z o.o.
- Janowski, I. (2004). *Wycieczki szkolne*. Kielce: Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach.
- Kaliński, M. (2002). Wycieczki dają okazję do rozwoju. *Edukacja i Dialog*, 6.
- Kornak, A. S. (1979). *Ekonomika turystyki*. Warszawa: PWN.
- Krawczyk, M. (1948). *Wycieczki i ich organizacja i znaczenie*, Warszawa: Wydawnictwo NK.
- Kwilecki, K. (2013). *Funkcje, motywy i potrzeby w turystyce*. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. „Współczesne trendy w hotelarstwie, gastronomii i turystyce międzynarodowej”. Poznań. <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4221/Funkcje,%20motywy%20i%20potrzeby%20w%20turystyce.pdf> (dostęp: 02.03.2020)
- Lange, A. (2003). Wycieczka w edukacji. *Nowe w Szkole*, 3.
- Lubański, K. (1984). Turystyka młodzieży szkolnej. W: K. Przeclawski (red.), *Turystyka a człowiek i społeczeństwo*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Łobożewicz, T., Bieńczyk, G. (2001). *Podstawy turystyki*. Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomiczna.
- Maszke, A.W. (2008). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Merski, J. (2002). *Turystyka kwalifikowana*. Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomii.
- Michl, W. (2011). *Pedagogika przeżyć*. Kraków: WAM.
- Mika, M. (2007). Formy turystyki poznawczej. W: W. Kurek (red.), *Turystyka*, Warszawa: PWN, 198–232.

- Palka, S. (2006). *Metodologia badania. Praktyka pedagogiczna*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Paterka, S., Wieczorek, A., Gołaszewski, J. (2000). *Organizacja wycieczek szkolnych, obozów stałych i wędrownych*. Poznań: AWF.
- Pieter, J. (1975). *Zarys metodologii pracy naukowej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pięta, J. (2004). *Pedagogika czasu wolnego*. Warszawa: DRUKTUR.
- Pilch, T. (1998). *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Pilch, T., Bauman T. (2001). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Podoski, J. (1973). *Turystyka szkolna. Poradnik dla nauczycieli – kierowników wycieczek krajoznawczo – turystycznych młodzieży szkolnej*. Warszawa: Sport i Turystyka.
- Przećławski, K. (1973). *Turystyka a wychowanie*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Przećławski, K. (1986). *Humanistyczne podstawy turystyki*. Warszawa: Instytut Turystyki.
- Von Rohrscheidt, A. (2016). *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. Poznań: Wydawnictwo KulTour.pl
- Sobocki, M. (2009). *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Sokołowski, S. (1996). Wykorzystanie obserwacji w pracy dydaktyczno-wychowawczej. *Życie Szkoły*, 2.
- Szokolak, A. (2009). Spacer i wycieczki jako niezbędny element rozwoju aktywności dziecięcej, W: J. Karczewska, M. Kwaśniewska (red.), *Dziecko sześćioletnie w szkole*. Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP Spółka z o.o.
- Sztumski, J. (2005). *Wstęp do metod i technik badań społecznych*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk” Sp. z o. o.
- Szulc, W. (1999). Wycieczki szkolne, wycieczki sentymentalne. *Wychowanie na co Dzień*, 7–8.
- Szymański, S. (1978). *Wycieczki szkolne do zabytków kultury*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Węglińska, M. (2010). *Jak pisać pracę magisterską. Poradnik dla studentów*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Wojtyca, J. (2000). *Organizacja turystyki młodzieży szkolnej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Zaczyński, W. (1995). *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna.

Źródła internetowe:

- http://kuratorium.krakow.pl/user/sok/MP_201702021338_0.pdf (dostęp 15.03.2017).
- <http://www.szp.jordanow.pl/index.php/en/home> (dostęp 25.04.2017).

Notka biograficzna o autorze: Beata Sufa, dr nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Obszar jej badań obejmuje: pedagogikę przedszkolną i wczesnoszkolną, psychopedagogikę twórczości, pedeutologię. Zainteresowania naukowe dotyczą: problematyki edukacji dzieci w wieku przedszkolnym i w młodszym wieku szkolnym, strategii rozwoju kreatywności i przedsiębiorczości dzieci w edukacji elementarnej, kompetencji nauczycieli przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej.

Biographical note of author: Beata Sufa, PhD in Humanities in the field of pedagogy, Pedagogical University of Krakow. Her research area includes: pre-school and early school education, psycho-pedagogy of creativity, pedeutology. Academic interests are related to education of preschool

and younger schoolchildren, strategies for development of creativity and entrepreneurship of children in elementary education, competences of preschool and early school education teachers.

e-mail: beata.sufa@up.krakow.pl

Notka biograficzna o autorze: Anna Winiarczyk-Rażniak, dr, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Wydział Geograficzno-Biologiczny, Instytut Geografii, Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej. Do jej zainteresowań badawczych należy geografia społeczna Ameryki Łacińskiej, w szczególności zróżnicowanie etniczno-kulturowe, turystyka w Ameryce Łacińskiej oraz hierarchie miast światowych i funkcje kontrolno-zarządcze miast kreowane przez korporacje.

Biographical note of author: Anna Winiarczyk-Rażniak, PhD, Pedagogical University of Krakow, Faculty of Geography and Biology, Institute of Geography, Department of Socio-Economic Geography. Her research interests include social geography of Latin American countries, especially ethnic and cultural composition, tourism in Latin America and hierarchies of world cities and command and control functions of cities created by large corporations.

ORCID: 0000-0002-5276-5297

e-mail: anna.winiarczyk-razniak@up.krakow.pl